

*Проф. др Слободанка Константиновић Вилић, редовна професорка
Правни факултет Универзитета у Нишу*

ФЕМИЦИД КАО ОБЛИК РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА

***Апстракт:** Фемицид је екстремна форма родно заснованог насиља или насиља усмереног према женама на основу њиховог родног идентитета, родних улога и неједнаких односа моћи унутар друштвеног контекста. Јединствена дефиниција фемицида до сада није установљена. Такође, недостају статистички подаци о распрострањености фемицида, што знатно отежава анализу и спречавање ове појаве. Захваљујући залагању феминистичких ауторки и женских група сексистичко убијање жена и убијање жена као злочин мржње коначно је привукло пажњу и утицало на подизање свесности о фемициду како код опште тако и код професионалне јавности. Корени фемицида се налазе пре свега у култури којом доминира родна дискриминација, патријархална структура и неједнаки односи моћи. Због тога је веома важно да се фемицид издвоји од других облика убистава и спречава на основу посебних мера и стратегија. Велики национални и интернационални утицај има програм „Нема сведокиња“, настао 1990. године, чија је мисија, поред осталог, да промовише одговорност извршилаца насиља како би се спречио све већи број убистава жена у оквиру породице.*

***Кључне речи:** родно засновано насиље, насиље над женама, убиство, фемицид.*

Увод

Насиље над женама представља глобални феномен, који погађа жене и девојчице широм планете у свим државама и културама, без обзира на друштвено уређење, религију, вредности и ставове. Дешава се свакодневно у свим земљама у свету и има вишеструке и далекосежне последице по жртве и друштво у целини. Сматра се да се његови корени налазе у патријархалној традицији и да се променом родних стереотипа и укидањем родне дискриминације може утицати на смањење и сузбијање насиља над женама као родно заснованог насиља и екстремног облика дискриминације.

Важно је истаћи да термини ”родно засновано насиље” и ”насиље над женама” нису синоними, али се често сматрају идентичним због преовлађујућег процента жена међу жртвама родно заснованог насиља и мушкараца међу извршиоцима овог облика насиља.¹ Жене су најчешће жртве родно заснованог насиља због историјски неједнаке расподеле моћи између мушкараца и жена, са женском субординацијом и мушком доминацијом, како на идеолошкој тако и на материјалној основи. Манифестација родних релација моћи структурирана је на тај начин да мушкарци контролишу економске, религијске, политичке и војне институције, а да неједнакост у погледу моћи постоји не само у друштву, већ и у оквиру малих друштвених група и институција као што су породица и радно окружење.²

1 Истраживања жртава хомицида у Америци показују да је однос између жена жртава убиства и мушкараца извршилаца убиства веома близак, партнерски у 51,9% случајева. Према статистичим показатељима у Великој Британији већина жена у односу на мушкарце је жртва убиства које је извршио партнер или бивши партнер: однос је 12% мушкараца и 61% жена – видети више у Silvestri, M., Crowther-Dowey, C.: *Gender & Crime*, SAGE Publications Ltd. London, 2008, стр.119. У Аустралији, Канади, Израелу, Јужној Африци и САД 40-70% жена жртава убиства убио је супруг или други мушки партнер, цит. према Krug et al., *World Report on Violence and Health*, Geneva, World report on Violence and Health, Geneva, World Health Organization, 2002, стр. 84. Према полицијским извештајима FBI у току 2001. године 600 жена су убили њихови мужеви и 434 девојака њихови младићи (број укупно умрлих жена био је 1,034), док је 142 мужа убијено од стране њихових жена и 153 младића/партнера од стране њихових девојака – цит. према Andrew, K.: *Crime Victims, An Introduction to Victimology*, Fifth Edition, Thomson, Wadsworth, Toronto, 2004, стр.131. Од 1.1.1 до 30.6.2011. године 151 жена и девојака било је убијено од стране супруга или партнера у Аргентини – <http://womennewsnetwork.net/2012/04/06/argentina-statistic-femicid/> приступ 3.11.2012.

2 Messerschmidt, W., J.: “Structured action and gendered crime”, чланак у Evans, K., Jamieson, J.: *Gender and crime: A Reader*, Mc Graw Hill, Open University Press, London, 2008, стр. 163.

Насиље према женама је сваки акт родно заснованог насиља који резултира или може да има за последицу физичку, психичку или сексуалну повреду или патњу жене, укључујући и претње таквим радњама, ограничење и одузимање слободе без обзира да ли се дешава у сфери јавног или приватног живота, да ли је инкриминисано или пријављено. Посебан облик насиља према женама је фемицид. Појам датира из 1801. године када је први пут употребљен у британској публикацији *The Satirical Review of London at the Commencement of the Nineteenth Century* да означи убијање жена. Много година касније фемицид је редефинисан као феминистички појам и означавао је убиство жене од стране мушкарца због припадности женском полу (Diana E.H.Russell: „убиство жене од стране мушкарца зато што је жена», 1976., Diana E.H.Russell, Jill Radford „мизогено убијање жена од стране мушкараца“, 1992.³) мотивисано мржњом према женама, презиром, задовољством, осећањем и власништвом и надмоћи над женама.⁴ На тај начин се овај термин издвојио из родно неутралног термина „хомицид“.⁵ Новија дефиниција фемицида (Geneva Declaration on Armed Violence and Development) нема строго феминистичку компоненту јер полази од тога да је фемицид свако убиство особе женског пола.⁶ Фемицидом су обухваћена сва мизогена и сексистичка убиства особа женског пола без обзира на године живота укључујући тортуру, спаљивање због мираза (Индија), убиства због «части» (Пакистан), смртне случајеве због сакаћења женских полних органа (клиторектомија, инфабулација – генитално сакаћење особа женског пола *Female genital mutilation FGM*) и силовања, серијска убиства, убиства приликом породичног насиља, трговине женама, морталитет трудница као и убиства новорођене женске деце због давања предности мушкој деци.

3 Radford, J., Russell, D.: „Femicide: The Politics of Women Killing“, Twayne Publishers, New York, 1992.

4 Marc Lepine (25) бесан и наоружан нападач је 6.12.1989. године убио 14 студенткиња Политехничке школе у Монреалу. Пре него што је почео да пуца, одвојио је мушкарце од жена и рекао „мрзим феминисткиње“. После овог масакра, канадске феминисткиње обележавају овај дан као Дан оплакивања жене жртва фемицида. Постоје предлози да се демонстрације 6.12. одвијају широм света како би се подигла свест јавности о опасности фемицида, да би се створила политичка клима која би омогућила да свака смрт жене која је последица фемицида не остане непримећена, већ призната као догађај који заслужује строго кажњавање, бес и протест.

5 Russell, E.H.D.: „The origin and importance of the term femicide“, www.dianarussell.com/origin_of_femicide.html, приступ 3.11.2012.

6 „Femicide: A Global Problem“, UN Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, <http://acuns.org/femicide->

У Србији је Мрежа жене против насиља издала јавно саопштење са податком да су само у првих 7 месеци 2010. године, према писањима медија, убијене 24 жене и две девојчице. „Од њих само једна није познавала починиоца, а у скоро 80 одсто случајева убице су били садашњи и бивши партнери и супружници, али и очеви и синови жртава.“ У периоду од 1.1. до 31.10.2011., 38 жена је убијено од стране мушкараца у Србији. У оквиру породице убијено је 27 жена: 15 жена су убили њихови супружници, седам бивши супружници, 3 жене су убили синови, једну свекар и једну зет. Пет од укупно седам убијених жена које су биле у бившем брачном односу са учиниоцем, није живело у заједничком домаћинству са њим. Од 1.1. до 30.6.2012. године у породично-партнерском односу било је убијено 15 жена и 7 покушаја убиства жена. Све убијене жене су познавале учиниоца: 4 жене убио је супруг, 4 партнер, 3 син, 2 бивши супруг, 1 зет и 1 унук.⁷

Иако насиље према женама привлачи све већу међународну пажњу као проблем јавног здравља и проблем људских права, фемициду, као једном од екстремних манифестација насиља према женама, још увек се не посвећује довољна пажња. Фемицид се посматра у различитим контекстима: контексту насиља интимног партнера (*intimate partner violence*), насиља које се изврши ван партнерског односа, силовања и другог сексуалног насиља, различитих облика убистава. С обзиром на постојање различитих дефиција фемицида, долази до методолошких разлика приликом сакупљања и тумачења података.

У КЗ Републике Србије као посебан квалификован облик кривичног дела насиља у породици (чл.194) предвиђено је насиље у породици услед кога је дошло до смрти члана породице, а као облик тешког убиства (чл. 114 КЗ РС) лишење живота бремените жене (тач.9) и члана породице који је био претходно злостављан (тач. 10). То значи да посебна инкриминација кривичног дела фемицида не постоји. Таклође, и поред апела и амандмана које су предлагале женске невладине организације, остала је одредница да насиље у породици постоји између бивших супружника само ако живе у заједничком домаћинству.⁸

7 www.zeneprotivnasilja.net/femicid.u-srbiji, приступ 13.10.2012.

8 У једном од извештаја о распрострањености фемицида Femicide Report 2010 Minnesota Coalition for battered Women констатовано је да је највећи проценат жена било убијено од стране партнера (67%) баш у време када су напуштале насилника. Оваква статистика постоји у Минесоти последњих неколико година због чега је у националним студијама наглашено да је најопасније време за злостављану жену да буде убијена управо моменат напуштања насилника. Наведено према http://www.mcbw.org/files/images/2010_Femicide_Report_FINALpdf.pdf приступ 3.11.2012. Видети

Откривени и процесуирани случајеви фемицида, као најдрастичнијег облика родно заснованог насиља, само су врх леденог брега испод кога се крију бројни облици насиља над женама пре свега у сфери приватних породичних и партнерских односа, али и у сфери јавног живота, У Србији, као и у већини земаља у свету, не постоји систематско праћење стања у вези са фемицидом. Због тога су циљеви овог рада указивање на дефинисање фемицида, карактеристике и различите облика испољавања фемицида, ризике изложености фемициду као и укључивање у истраживања и иницијативе за спречавање свих облика насиља према женама, посебно убистава као најтежег облика испољавања насиља.

Разлике у концептуализацији фемицида

Иако се термин «фемицид» појавио још 1801. године и користио у књизи коју је написао William MacNish под насловом «Исповести једног неизвршеног фемицида» (*The Confessions of an Unexecuted Femicide*), прво дефинисање појма „фемицид“ потиче од Дијане Русел (Diane Russell), која је користила овај термин приликом сведочења о убиствима жена на Међународном трибуналу о кривичним делима против жена (*the International Tribunal on Crimes Against Women*) у Бриселу 1976. године, али термин није експлицитно дефинисан у то време. Године 1992., Diane Russell и Jill Radford су дефинисале фемицид као „мизогино убијање жена од стране мушкараца“. Касније су Russell и Radford тврдили да појам «фемицид», поред поред мизогених убистава која се односе на убиства мотивисана мржњом, презиром, осећајем поседовања према женском полу, треба да обухвати и «сексистичко убијање жена», које укључује убиства мотивисана осећањем извршилаца да *имају право* да то ураде и/или осећањем супериорности у односу на жене, као и убиства због задовољства или садистичких жеља усмерених на жене. Diane Russell је нагласила да овај термин не би требало користити за родно нерелевантна убиства, као што су случајна убиства жена од стране непознатих мушкараца или убиства жена од стране жена. При томе, под појмом «жена» подразумевају се све особе женског пола, девојчице и женске бебе које су жртве фемицида. Због тога су 2001. године Diane Russell и Roberta Harnes дефинисале фемицид као «убијање особа женског пола од стране особа мушког пола зато што су особе женског пола».

више о „нападу приликом одвајања“ (separation assault“) у: Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В.: Криминологија, Студентски културни центар, Ниш, 1998., стр. 125.

Desmond Ellis и Walter DcKeseredy (1996.) су тврдиле да феминистички оријентисани социолози/социолошкиње разликују намерна убиства мушкараца (хомицид) и намерна убиства жена (фемицид). Ова схватања критиковала је Diana Russell наглашавајући да и ненамерна убиства жена од стране мушкараца могу да се сматрају фемицидом.⁹ Ellis и DcKeseredy су такође објавиле да индијске (јужноазијске) феминисткиње користе термин фемицид за означавање намерних убиства жена од стране мушкараца и жена, у интересу мушкараца. Разликовале су три типа фемицидног убијања жена: „убиства од стране родитеља кроз занемаривање женског детета, убијање после открића пола детета и убиства од стране мужа/свекрве/свекра због смањења потрошње“.¹⁰

Раних осамдесетих година XX века, феминистичка истраживања почела су да се фокусирају на проблем *интимног фемицида*, који је Karen Stout дефинисала као „убијање жена од стране мушких интимних партнера“. Ову дефиницију су касније модификовале Migna Dawson и Rosemary Gartner да би обухватиле „тренутне или бивше законске супружнике, ванбрачне partnere или момке.“ Jacquelyn Campbell и Carol Runyan су користиле термин *фемицид интимног партнера* да би се појаснила природа односа жртве и починиоца. Године 1998., оне су редефинисале појам фемицида као „сва убиства жена, без обзира на мотив или статус починиоца“. Истраживачи/ице који/е користе ову проширену дефиницију сматрају да није потребно разјашњавати мотиве извршилаца или њихове односа са жртвама при класификовању убиства као фемицида.¹¹

Приликом одређивања појма фемицида поставило се питање да ли овај појам укључује или искључује извршиоце женског пола. Maria Crawford и Gartner нису у почетку ограничавале своју дефиницију на мушке partnere. Shanaaz Mathews и њени/е сарадници/е истраживачи/ице обухватили/е су partnere истог пола у својој дефиницији фемицида за националну студију о хомициду особа женског пола у Јужној Африци. Nancy Glass и њене колеге такође су обухватили/е партне-

9 Russell, E.H.D., Harnes, R. Editors, „Femicide in Global Perspective“, Teachers College, Columbia University, Athene Series, 2001.

10 *Ibid.* видети: Електронски билтен Мреже жене против насиља, Фемицид, Аутономни женски центар Београд – организација за координацију Мреже Жене против насиља, www.zneprotivnasilja.net, pristup 1.3.2013.

11 Strengthening Understanding of Femicide, Using research to galvanize action and accountability, PATH, MRC, World Health Organization, Intercambios, Washington DC, april 14 through 16, 2008., стр.7 и 8.

ре истог пола и декриптивно анализирали/е те случајеве у посебној публикацији. Постоје мишљења да жене које изврше или саучествују приликом извршења убиства због мираза или убиства због части чине то због родно заснованих разлога и због тога се њихово извршење такође сматра фемицидом.

Следеће питање је да ли појам фемицида обухвата убиства које изврше чланови породице који нису тренутни или бивши партнери. Студије у Чилеу и Коста Рики, на пример, одређују фемицид као „убиства које су починили мушкарци са којима жртва има или је имала интимни или породични однос, са којима је жртва живела или је имала сличан однос”. Јужноафричка студија обухвата и извршиоце инцеста у оквиру дефиниције фемицида.

Russell је предложила категорију масовни фемицид (*mass femicide*) да би били обухваћени смртни случајеви жена који настају као резултат моћи или доминације мушкараца, укључујући, на пример, жене које умиру од АИДС-а или гениталног сакаћења особа женског пола. Ова категорија може такође укључити жене које су убијене у такозваним злочинима због части или за време оружаних конфликта. Једна чилеанска студија је под појмом фемицид обухватила и жене које су убијене «на линији ватре» („*in the line of fire*”), када су биле присутне или су покушавале да спрече могући фемицид.

У неколико студија, првенствено у Канади и САД, заједно са фемицидом интимног партнера, описан је уксорицид (*uxoricid*), убиство жене од стране њеног мужа, такође познато као убиство супруге (*wife-killing*). Такво истраживање скреће пажњу на специфичну динамику партнерског односа и заједнице живота у оквиру брака и ванбрачне заједнице. Већи део студија о уксорициду не односи се на убиства интимних партнера који не живе заједно.¹²

Треба поменути и оне истраживаче/ице који су усвојили су термин *феминицид* (енгл. *Feminicide*, термин се користи у Доминиканској Републици), како би истакли nereговања државе на убиства жена. Случајеви убистава жена у Ciudad Juárez-у¹³ и Guatemali добила су ширу гло-

12 Wilson, M., Daly, M., Wright, C.: Uxoricide in Canada demographic risk partners, *Canadian Journal of Criminology*, 1993:35:263-291, цит. према Strengthening Understanding of Femicide, op.cit. стр.10.

13 Убиства жена у Ciudad Juarez-у, у држави Chihuahua, Мексико, која су се догодила 1993. године предмет су дискусије и парадигма насиља према женама и у националним и међунационалним сферама. Те године је 400 младих жена, од 16 до 24 година, углавном имигранткиња и црнкиња, првенствено студенткиња у трговачким школама или рачунским центрима и радница у слободним трговинским зонама, било

балну пажњу, углавном захваљујући препознатој неактивности владе у спречавању убиства и кажњавању извршилаца. Marcela Lagarde, бивша представница Мексичке владе и Председавајућа за Специјалну комисију о фемициду (*Chair of the Special Commission on Femicide*) која је основана 2004. године да преиспита убиства жена у Ciudad Juárez-у, истакла је да фемицид постоји када држава толерише убиство жена, не истражује кривична дела убиства нити сматра извршиоце одговорним". Она даље наводи да је „фемицид постоји када држава не нуди женама гаранције и не ствара услове сигурности за њихове животе у заједници, код куће, чак ни на послу или местима за рекреацију”.¹⁴

Различите дефиниције појма фемицида утичу на коришћење различитих терминологија у званичним статистикама и приликом сакупљања података о хомициду од стране установа. Већина земаља сакупља мало информација осим основних потврда о смрти. Стручњаци из области медицине се приликом извештавања о случајевима убиства најчешће се не фокусирају на однос жртве и учиниоца и не категоришу убиство као фемицид. Полиција у већини земаља такође нема смернице за категоризацију фемицида у оквиру убиства. Ипак, званични статистички подаци у неким земљама (САД, Аустралија, Канада) на националном нивоу илуструју могуће импликације за сакупљање података о фемициду. На пример, амерички ФБИ (*The US Federal Bureau of Investigation*) захтева од полиције да идентификује однос између жртве и починиоца за све забележене случајеве хомицида. Ову информацију након тога категорише Амерички биро за правну статистику (*The US Bureau of Justice Statistics*) на: а) интимни партнер (супружници, бивши супружници, момак/девојка), б) други члан породице; ц) познаник (пријатељи, суседи, запослени), д) странац и е) неодређено (*US Bureau of Justice Statistics, US Federal Bureau of Investigation*).¹⁵

осакаћено, мучено, силовано, убијено, а њихова тела су остављена у пустињи око града. Према извештају Amnesty International организације из 2003. године у Ciudad Juárez-у од убијених 370 жена, 137 жена је преживело сексуално насиље пре смрти. Ови злочини су квалификовани као „серијска убиства“ у регији коју карактерише висок ниво насиља над женама, убиства жена, отмице, породично насиље. Већина жена потиче из сиромашних породица, а ризику да буду отете и убијене посебно су биле изложене конобарице, студенткиње, жене које раде у сивој економији, значи жене које немају нимало моћи у друштву и чији нестанак и убиство нема политичку цену за локалне власти. Цит. према Електронски билтен Мреже жене против насиља, Фемицид, op.cit. стр.18.

14 *Op.cit.* стр.11.

15 *Op.cit.* стр.11,12.

Аустралијски национални програм за мониторинг хомицида (*the Australian National Homicide Monitoring Program – NHMP*) дефинише интимне партнере као супружнике, раздвојене супружнике, разведене супружнике, ванбрачне љубавнике/бивше љубавнике, момке, девојке, хомосексуалне везе и бивше хомосексуалне везе. Инклузија бивших момака, бивших девојака и бивших љубавника у ову категорију има важне импликације за сакупљање података јер је значајан број фемцида почињен од стране „бивших интимних партнера” (*Australian National Homicide Monitoring Program, Australian Institute of Criminology*).

Упитници о забележеним случајевима хомицида које сакупља Канадски центар за правну статистику (*Canadian Centre for Justice Statistics – CCJS*) не садрже питање о односу између жртве и починиоца. Ипак, наративни извештај о околностима у вези са хомицидом даје детаљне информације о томе. Од полиције се тражи да идентификује очигледни мотив са листе могућности, укључујући и „злочин мржње” (*hate crime*). За националне анкете о хомициду уносе се подаци о томе да ли се ради о супрузи/супругу, ванбрачном партнеру/партнерки, љубавнику/љубавници, пријатељу или познанику.

Априла 2008. године, РАТН (*Program for Appropriate Technology in Health*) је сазвао прву конференцију о фемциду. Конференција „Побољшање разумевања фемцида“ (*„Strengthening Understanding of Femicide*), коју су спонзорисали латиноамерички савез за здравље и превенцију родно базираног насиља (*Latin American Alliance for Gender-based Violence Prevention and Health*), Јужноафрички Савет за медицинско истраживање (*the South African Medical Research Council*) и Светска здравствена организација (*World Health Organization*), окупила је активисте, истраживаче, форензичаре професионалце из Канаде, Чилеа, Коста Рике, Доминиканске Републике, Енглеске, Гватемале, Индије, Јамајке, Јордана, Мексика, Никарагве, Јужне Африке и САД, који су заједно представили најновија истраживања и најновији начин заступања проблема фемцида. Том приликом учесници су истакли низ методолошких тешкоћа које постоје приликом сакупљања података о фемциду. Састао је имао за циљ да идентификује заједничку основу за побољшање истраживања и стимулисање глобалне акције за спречавање фемцида и некажњавања учинилаца, што се веома често дешава. Закључено је да су основна питања која треба решавати: облици фемцида који се могу открити у различитим контекстима, ризик од фемцида и његова процена, одговорност државе приликом реаговања на фемцид, најделотворније интервенције у спречавању фемцида.

Главни циљ свих изучавања фемицида, постављен у радовима Diane Russell, јесте да политизација овог широко распрострањеног и најекстремнијег облика насиља особа мушког рода према женама и девојчицама покрене феминисткиње да оснују организације које ће водити кампање за подизање јавне свести о овим мизогиним кривичним делима, да покушају да се боре са њима и утичу на усвајање закона који ће осудити извршиоце фемицида на строжије затворске казне него што су казне за нефемицидна убиства.¹⁶

Врсте фемицида и идентификовање фактора ризика изложености фемициду

Једна од основних подела фемицида извршена је према извршиоцу овог облика убиства на: фемицид који је извршио познати учинилац мушког пола, убиство које је извршила позната особа женског пола и убиства која су извршиле непознате особе. У првој категорији познати извршилац мушког пола може да буде интимни партнер (тренутни, бивши) и неинтимни партнер (познаник, неко из шире породице). Непознати извршиоци се јављају у оружаним сукобима или приликом извршења неког другог кривичног дела (разбојништво, разбојничка крађа, силовање) са смртним исходом.¹⁷

У постојећим криминолошким радовима о насиљу над женама и фемициду највише је анализирано насиље између интимних партнера (брачних, ванбрачних) и убиства која се јављају као финални чин насиља, а најчешће су резултат сексуалне љубоморе и/или бриге о губитку партнерке (љубомора/контрола, љубомора/сексуална искључивост). Како Polk и Ranson (1991.) истичу покретачка снага за извршење убиства је схватање извршиоца „ако те ја немам нико те неће имати”, посебно када муж убија жену са којом је у браку а која жели да напусти брачну заједницу и насилника.¹⁸

16 Поред Чилеа, Костарике, Колумбије, Ел Салвадора, Гватемале и Мексика, Перу је у свој кривични закон 2011. године унео кривично дело „фемид“ . У закону је одређено да је фемицид убиство супруге или жене која је живела или била у сентименталној вези са убицом. За извршиоца овог кривичног дела предвиђена је минимална казна 15 година затвора и максимална 25 година затвора. Према статистичким подацима перуанског тужилаштва 73 жене су 2011. године убили супружници или партнери за разлику од 2010. када је било убијено 123 жене. Месечни број жртава фемицида био је 11, а Ургентни центар за жене је идентификовао чак 60 покушаја убистава жена. www.blic.rs/Vesti/Svet/.../Femicid www.naslovi.net/2011-11-23/beta/femicid.novo...u.../2976707 приступ 13.10.2011.

17 Strengthening Understanding of Femicide, op.cit., стр. 20.

18 Brookman, F.: Understanding Homicide, Sage Publications, London, 2005, , стрп. 142.

Анализа података из полицијских досијеа о убиствима коју је урадила Brookman (2000) само потврђује претходне налазе да је највећи проценат убистава жена од стране мушкараца између сексуалних интимних партнера (од 19 случајева 83%), а од ових, скоро половина (8 случајева) десила се када је жена донела одлуку да напусти мушког партнера, или тамо где је била перципирана (основано или не) као неверна мушкарцу, што такође представља претњу интимном партнерству. Међутим, нису запажене разлике у узорку, засноване на дужини трајања везе између жртве и осумњиченог. У неким случајевима, жртва и осумњичени су били у интимној вези дужи период времена; били су венчани или живели заједно између пет и десет година, понекад скоро двадесет година. У другим случајевима, жртва и осумњичени су кратко време били у интимној вези.¹⁹

Изгледа да се околности које су у вези са хомицидом између интимних партнера разликују према нивоу интимности који се код њих развио. Када су жртва и извршилац били у дугој вези, околности убистава су биле повезане са питањима „посесивности/контроле“ од стране мушкараца. Сви ови хомициди били су до одређеног нивоа планирани и сви су имали елементе предумишљаја код убице који је развио презир према партнеру и тражио освету за оно сагледао као женино напуштање везе. Неки од ових хомицида подразумевали су значајан ниво предумишљаја. Насупрот томе, односи који су скорије формиран, мање редовни и више необавезни, имали су тенденцију ка томе да проузрокују насиље спонтаније природе, које настаје из неке расправе или свађе, а не из неке претње о раздвајању. Овде су главна питања у вези неуспелим покушајем мушкараца да контролише женино понашање, што води ка љутњи и бесу и на крају физичком нападу на жртву. Такви хомициди названи су „изненадним бесом“ (*sudden rage*, Brookman, 2000.). У том смислу, фемицид је могуће поделити на конфронтациона убистава (*confrontational killing*), убистава из освете (*revenge killing*) и убистава услед изненадног беса (*sudden rage*).²⁰

Према критеријуму односа убице и њихових жртава Desmond Ellis i Walter DeKeserdy) разликују следеће врсте фемицида: фемицид интимног партнера (мужеви/бивши мужеви, љубавници/сексуални партнери, бивши љубавници/сексуални партнери, момци/бивши момци), породични фемицид (отац/очух, браћа, ујаци, деде, браћа по маћехи или очуху/полубраћа, ујак, свекар, девер), фемицид који врше други познати

19 *Ibid.*

20 *Ibid.*

извршиоци (пријатељ породице, наставници, свештеници, колеге на послу и др) и фемицид који изврше стране особе мушког пола.

Поједини аутори разликују масовне фемициде, серијске фемициде, фемициде силовања, расистичке фемициде (када мушкарци беле расе убијају црнкиње), фемициде женских особа које се проституишу, фемициде који имају везе са дрогом, хомофобични фемицид или лезбицид (када мушкарци хетеросексуалци убијају лезбејке), фемициде који су у вези са инцестом и ванпородичне фемициде у вези са сексуалним злостављањем. Поједини случај фемицида може припадати различитим категоријама (на пример, расистички фемицид може бити у вези са трговионом дрогом и силовањем).

Као посебан облик фемицида издваја се тзв. *прикривени фемицид*. Овај облик фемицида се односи на прикривене облике убијања жена, као што је смрт жена због лоше обављених илегалних абортуса у оним земљама у којима је абортус забрањен; смрт жена због намерно преношења ХИВ вируса, смрт жена због непотребних хируршких интервенција као што су хистеректомије и клиноректомија, генитално сакаћење (посебно изрезивање и инфибулација); експериментисање на женским телима (укључујући употребу недовољно тестираних метода контроле рађања, од којих се испоставило да су неке канцерогене); опасне брачне праксе, као што су оне у којима се екстремно младе особе женског пола удају за много старије мушкарце, од којих неке умру због насилног сексуалног односа; као и намерно преферирање мушке деце у многим културама које резултира великим бројем смрти особа женског пола због немара, болести и глади у бројним осиромашеним нацијама као што су Кина и Индија.²¹

Иако је у већини дефиниција фемицид ограничен на убиства особа женског пола од стране особа мушког пола зато што су особе женског пола, Diana Russell разликује мањи број убистава особа женског пола од стране особа женског пола зато што су особе женског пола. Наводи као пример учешће неких индијских (јужноазијских) свекрви у убиствима њихових снаја паљењем њихових сарија зато што сматрају да мирази које су њиховим породицама дали очеви њихових снаја нису довољни (фемицид због мираза). Ови облици убистава су означени као убиства особе женског пола од стране особе женског пола (*female-on-female murder*). У свом раду *Femicide in Global Perspective*, у оквиру категорије фемицида *female-on-female murder*, Russell је направила разлику између: особа женског пола које раде као заступници патријархата; особа жен-

21 *Ibid.*

ског пола које раде као заступници мушких починиоца и особа женског пола које раде у своје име.

Да би се утврдили најбољи начини за побољшање превенције, у бројним студијама о фемициду на основу истраживачког материјала, издвојени су фактори ризика за фемицид интимних партнера. Rebecca i Russell Dobash (The Murder in Britain Study) су у студији која је обухватила истраживачки узорак из Енглеске, Велса и Шкотске, испитали различите реакције на насиље интимног партнера и упоредили карактеристике смртоносног и несмртоносног насиља мушкараца према интимним партнеркама и мушкараца који убијају своје интимне партнерке са онима који убијају друге мушкарце. Као факторе ризика за фемицид наводе ранију осуђиваност за насилнички напад на особу женског пола и примену насиља према партнеркама. Истакли су да се одвајање приликом раскида интимног односа на може посматрати изоловано као посебан фактор ризика. Jacquelyn Cambell је у Студији „Фактори ризика за фемицид“ констатовала да је фемицид водећи узрок смрти међу афроамеричким женама између 15 и 45 година. Проучавајући 220 жртава фемицида (1994-2000) Cambell је дошла до закључка да су ризични фактори за фемицид између интимних партнера пре свега: учесталост и озбиљност физичког насиља пре извршеног убиства као примарни фактор фемицида (79% жртава фемицида између 18 и 50 година биле су жртве које су физички злостављане пре своје смрти од стране интимног партнера који их је убио у поређењу са 10% из контролне групе жена); претње, ухођење, присиљавање на сексуални однос, злостављање за време трудноће, поседовање оружја и претње оружјем, прекомерно коришћење алкохола и опојних дрога, суицидност извршиоца, претходна судска осуда за кривично дело које припада криминалитету насиља, само су најзначајнији фактори ризика за жртву фемицида.

За разлику од Dobasch/Dobasch, Cambell тврди да су жене које се после заједничког живота одвоје од интимног партнера под већим ризиком да буду жртве фемицида, посебно ако је партнер имао висок степен контроле жртве или ако их жртва оставља због другог партнера. Приликом упоређивања починилаца фемицида са другим мушкарцима злостављачима, студија је открила да је незапосленост најважнији демографски фактор ризика за извршење фемицида интимног партнера. Примери у којима је насилник имао високо образовање (наспрот средњошколском образовању) био је заштитни фактор у односу на фемицид, као и примери у којима је насилник имао високо образовање и био незапослен, а у потрази за послом.

Многи аутори сматрају да социјална маргинализованост жена значајно одређује ризик страдања жена од насиља у браку. Структурирано насиље које делује посредством сиромаштва, неједнаких шанси и маргинализације може се довести у директну везу са стопом убистава.²² Битни фактори који не само што повећавају ризик виктимизације насиљем у породици већ спречавају да се жена жртва ослободи насиља су родна, социјална и етничка маргинализованост жена.²³ У оним случајевима када је убиство извршила особа која се није познавала са жртвом и код које није постојао претходни ризик од примењеног физичког насиља, информације о социјалним обележјима извршилаца показују да су ови извршиоци били насилни према својим брачним или ванбрачним партнеркама.

За процену ризика изложености насиљу у Канади и САД најшире коришћено средство је Инструмент за процену опасности (*the Danger Assessment instrument*), осмишљен да помогне женама у процени будућег ризика; затим инструмент под називом Процена ризика напада супружника (*Spousal Assault Risk Assessment*), који помаже професионалцима да процене нивое опасности код мушкараца и Инвентар насиља у породици (*The Domestic Violence Inventory*), који користе професионалци из области кривичног права да би проценили ризик који може да настане од понашања преступника.

Закључак

Почетни увиди о породичном насиљу над женама у Србији добијени су у неколико важних истраживања (Николић-Ристановић, 2002; АЖС, WHO, 2005.), која, међутим, нису била спроведена на националним репрезентативним узорцима. Вредни увиди у проблеме насиља над женама потекли су и од женских организација које пружају различите облике подршке женама изложеним насиљу, али опет, ови увиди остали су ограничени на жене које су потражиле помоћ, а које, чине изразито мали број жртава породичног насиља.

Званичне статистичке евиденције такође су непотпуне јер се подаци темеље на евиденцијама Министарства унутрашњих послова и Министарства правде, због чега се статистике опет свODE само

22 Семеуновић Патић, Б.: Убиства хетеросексуалних партнера: криминолошке и виктимолошке карактеристике, Темида, септембар, 2002., стр.6.

23 Николић Ристановић, В.: Од жртве до затворенице – насиље у породици и криминалитет жена, Виктимолошко друштво Србије & Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2000, стр.144.

на случајеве који су били предмет интервенције полиције и који су ушли у систем правосуђа. Државне институције не прате адекватно распрострањеност и учесталост насиља у породици над женама. Област праћења стања је недовољно законски уређена иако институције имају обавезу прикупљања података не постоји посебна евиденција родног и сексуално заснованог насиља. Званична статистика региструје следеће: број пријава случајева насиља у МУП-у, број покренутих тужби и ко их је покренуо (туžilцац или жртва), број изречених пресуда, евиденциони картон о лицу према коме је извршено насиље у породици и евиденциони картон о лицу против кога је одређена мера заштите од насиља у породици (ЦСР).

Међутим, и у условима неистематских, непотпуних увида, сасвим је јасно да је проблем насиља над женама, посебно фемцида, велики и да му је потребно приступити са великом одлучношћу и то на свеобухватан начин.

Значај проблема насиља над женама у Србији препознат је и у извештају CEDAW комитета из 2007. године. Препорукама 21 и 22 од државе Србије се, између осталог захтева, да борбу против свих облика насиља над женама, а посебно породичног насиља, постави као приоритет и да у том смислу обезбеди услове за систематско и редовно прикупљање података у овој области. Такође се захтева да држава Србија обезбеди адекватан приступ услугама заштите у случајевима породичног насиља над женама (CEDAW, 2007: 4–5). Имајући у виду наведене препоруке у Србији су донети стратешки документи којима се покушава да утиче на подизање свести у друштву о проблему насиља према женама и стварање реалнијих претпоставки за ефикаснију превенцију тог вида насиља. Основна стратешка документа којима се дефинишу правци и циљеви даљих активности у спречавању свих видова насиља према женама су: Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности усвојена 13.2.2009. године и Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и партнерским односима усвојена 1.4.2011. године.

Много јачи механизми заштите од насиља над женама су: кривичноправна заштита (Кривични законик РС чл.194) и грађанскоправна заштита (Породични закон, чл.197). У заштити и пружању подршке веома много помажу СОС телефони, саветовалишта и сигурне куће. Са становишта пружања помоћи и превенције важна је и активност полиције, здравствених установа, центара за социјални рад, јавних тужилаштава и судова. Такође треба поменути и међународни институционални оквир

и то на нивоу Уједињених нација, Европске уније и Савета Европе. За ратификацију последње донете Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици залажу се све женске групе и организације због тога што Конвенција доноси далекосежна решења у погледу превенције, заштите жртава и процесуирања извршилаца.

У оквиру рада појединих институција доносе се посебни протоколи за поступања у случајевима насиља у породици. За сада у Србији постоји само Посебан протокол Министарства здравља републике Србије за заштиту и поступање са женама које су изложене насиљу, али и Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима, који је Влада Србије донела новембра 2011.

С обзиром на постојеће инструменте за заштиту жена од насиља у породици и сваког другог облика родно заснованог насиља, требало би очекивати знатно смањење броја откривених и пријављених, али и непријављених случајева насиља према женама. Међутим, у пракси није тако. Према расположивим подацима, који још увек не представљају званичну статистичку евиденцију, насиље према женама и фемицид као најекстремнији облик насиља, у сталном је порасту. С правом се онда питамо шта је то што спречава примену свих поменутих средстава, да ли су сва та средства довољно добра и шта је то што додатно треба предузети. На основу постојећих сазнања сматрамо да је неопходно најпре утврдити тачан обим (учесталост, постота) фемицида посебно изграђеним методолошким поступцима прикупљања података и усаглашавање са међународним мерилима; залагати се за веће разумевање природе и социополитичке и економске динамике фемицида; стимулисати акције делотворних интервенција; утврдити ко је под већим ризиком од фемицида и како се такав ризик може проценити; колико је држава успешна у реаговању на фемицид и спречавању овог најтежег облика родно базираног насиља.

Литература

Andrew, K.: *Crime Victims, An Introduction to Victimology*, Fifth Edition, Thomson, Wadsworth, Toronto, 2004,

Brookman, F.: *Understanding Homicide*, Sage Publications, London, 2005

Evans, K., Jamieson, J.: *Gender and crime: A Reader*, Mc Graw Hill, Open University Press, London, 2008,

Проф. др Слободанка Константиновић Вилић, Фемицид као облик родно заснованог..., Зборник радова Правног факултета у Нишу, LXIV, стр. 33-52

Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В.: Криминологија, Студентски културни центар, Ниш, 1998.

Krug et al., World Report an Violence and Health, Geneva, World report an Violence and Health, Geneva, World Health Organization, 2002

Николић Ристановић, В.: Од жртве до затворенице – насиље у породици и криминалитет жена, Виктимолошко друштво Србије & Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2000,

Radford, J., Russell, D.: „Femicide: The Politics of Women Killing“, Twayne Publishers, New York, 1992.

Russell, E.H.D., Harmes, R. Editors, „Femicide in Global Perspective“, Teachers College, Columbia University, Athene Series, 2001.

Симеуновић Патић, Б.: Убиства хетеросексуалних партнера: криминолошке и виктимолошке карактеристике, Темида, септембар, 2002.

Silvestri, M., Crowther-Dowey, C.: Gender&Crime, SAGE Publications Ltd.London, 2008.

Strengthening Understanding of Femicide, Using research to galvanize action and accountability, PATH, MRC, World Health Organization, Inter-cambios, Washington DC, april 14 through 16, 2008.

Wilson, M., Daly, M., Wright, C.: Uxoricide in Canada demographic risk parttners, *Candian Journal of Criminology*, 1993:35:263-291

<http://womennewsnetwork.net/2012/04/06/argentina-statistic-femicid/> приступ 3.11.2012.

www.dianarussell.com/orgin_of_femicide.html, приступ 3.11.2012.

„Femicide: A Global Problem“, UN Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, <http://acuns.org/femicide>–приступ 3.11.2012.

www.zeneprotivnasilja.net/femicid.u-srbiji , приступ 13.10.2012.

http://www.mcbw.org/fles/images/2010_Femicide_Report_FINALpdf.pdf приступ 3.11.2012.

www.blic.rs/Vesti/Svet/.../Femicid приступ 13.10.2011.

www.naslovi.net/2011-11-23/beta/femicid.novo...u.../2976707 приступ 13.10.2011.

Електронски билтен Мреже жене против насиља, Фемицид, Аутономни женски центар Београд – организација за координацију Мреже Жене против насиља, www.zneprotivnasilja.net, pristup 1.3.2013.

Резиме

Најтежи облик испољавања насиља према женама је фемицид - мизогено и сексистичко убијање особа женског пола од стране особа мушког пола. Јединствена и општеприхваћена дефиниција фемицида још увек није установљена, што отежава статистичко праћење обима фемицида на међународном и националном плану. О обиму фемицида се сазнаје на различите начине, преко медија, извештаја полиције, праве се разне „процене“ о броју жртава фемицида, проучавају стопе морталитета жена, ипак „тамна бројка“ остаје увек велика. Убиства жена у партнерским односима ретко се у медијима именују као последица растућег насиља у породици, напротив, када се извештава о овим злочинима окривљује се жена и тражи се оправдање за извршиоца. Самоубиства жена које су годинама трпеле насиље у породици такође нису обухваћена фемицидом иако је самоубиство последица дуготрајног испољавања насиља од стране њиховог партнера.

Превенција фемицида обухвата опште мере и активности усмерене на редукацију патријархалних образаца родне социјализације, редефинисање родних улога, информисање и обучавање вештинама ненасилног решавања конфликта, напуштање концепта контроле, моћи и доминације. Такође је важно на индивидуалном плану упознати жене са ризицима виктимизације, како да спрече ескалацију насиља у фемицид, коме треба да се обрате за заштиту, помоћ и подршку. Свакако да су неопходне и законске промене у погледу инкриминације фемицида и мера кажњавања, као и правовременог откривања и реаговања у сваком случају фемицидног понашања.

PhD Slobodanka Konstantinović Vilić, Full Professor
Faculty of Law
University of Niš

FEMICIDE AS A FORM OF GENDER BASED VIOLENCE

Summary

The most severe manifestation form of violence against women is femicide - the sexist and misogynic killing of females by males. The unique and general definition of femicide is not yet established, which makes statistical monitoring of femicide even more difficult, both in the international and national level. About femicide can be learned through the media, the police reports, through various estimations of the number of victims, through studies about mortality rates for women. But still, the though "dark figure" remains in increase. Murders of female inmates/spouses/partners are rarely described in media as a result of the growing violence in the family; on the contrary, when reporting on these crimes, women is the one to blame in order to justify the perpetrator in the public. Suicides of women who suffered years of domestic violence are also not included as femicide, although the suicide is the result of chronic manifestations of violence women suffered from the partner.

The prevention of femicide prevention includes general measures and activities aiming to reduce patriarchal patterns of gender socialization, re-defining gender roles, information and training skills of non-violent conflict resolution, abandonment of the the control, power and domination concept. At the individual level, it is also important to educate women about the risk of victimization, how to prevent an escalation of violence into femicide, how to get protection, help and support on time. The legal reform in the field of subject is necessary in order to establish femicide charges and punishment measures, as well as early detection and response in any case of femicide behavior.

Keywords: *gender-based violence, violence against women, murder, femicide.*

